

LEVÉLTÁRI KÖZLEMÉNYEK

NYOLCVANNYOLCADIK ÉVFOLYAM



archívum
Magyar Nemzeti Levéltár

Budapest, 2017

UTAZGATÓ GRÓFOK A BOLDOG BÉKEIDŐK KORÁBAN: APPONYI ALBERT LEVELEI KÁROLYI SÁNDORHOZ

A háttér: Apponyi és Károlyi pályafutása dióhéjban

Apponyi Albert gróf (1846–1933) a dualizmus és a Horthy-kori magyar politikai élet egyik legismertebb alakjának számított. Édesapja, gróf Apponyi György¹ a rendi magyar királyság utolsó kancellárjának gyermekeként már huszonévesen a politika közelébe került, egy igen mozgalmas időszakban, az 1860-as évek közepén, amikor a Magyar Királyság politikusai az osztrák császári politika vezető alakjaival annak a módját keresték, hogy miként bontakozzanak ki az abszolutizmusból, és milyen alapokra fektessék az átalakulás törvényi hátterét. Vagyis az 1867-es kiegyezési tárgyalásokat apja környezetéből figyelhette. 1872-től, két rövid időszaktól eltekintve (1875–1877, 1918–1920), végig tagja volt a magyar országgyűlésnek.

Először a Deák Párttal együttműködő és a Sennyey Pál báró körül szerveződő Katholikus Konzervatív Párt színeiben lett képviselőházi tag, majd amikor a Deák Párt 1875-ben fuzionált a Balközéppel és együtt létrehozták a Szabadelvű Pártot, Apponyi a szintén Sennyey báró által vezetett Jobboldali Ellenzékhez csatlakozott. Ez a párt 1878-ban Egyesült Ellenzék elnevezés alatt személyi összetételében és programjában is átalakult, amikor a báró visszavonult az aktív politizálástól és vezéri helyét átengedte Apponyinak, aki a párt irányítását Simonyi Lajos báróval és Szilágyi Dezsővel „társberletben” tartotta kézben. Az 1881-es választások előtti hónapokban a párt a Mérsékelt Ellenzék nevet vette fel. Simonyi Lajos egészségügyi okokból visszavonult a közéleti szerepléstől, Apponyi ekkor már csak Szilágyival osztozott a vezérségen, ami utóbbinak a pártból való kilépésével zárult le 1886-ban. A vezérségben egyedül maradt Apponyinak az 1889-es ún. Nagy Véderővitában való szereplése révén oroszlanrész jutott a tizenöt évig kormányzó Tisza Kálmán miniszterelnök lemondásában. Az 1892-es választások előtt átszervezte politikai csoportját, amely a Nemzeti Párt nevet vette fel, és egyértelműen letette voksát a közjogi ellenzékiesség mellett. E pozícióból nem tudott kormányra kerülni, párttársai belefásultak a több évtizedes ellenzéki munkába, így a Széll Kálmán miniszter-

¹ Czinege Szilvia: Gróf Apponyi György a politikus hivatalnok. Kancellár és kancellária a reformkor végén. *Századok*, 2012. 3. sz. 609–652.; Uő: *Gróf Apponyi György közéleti pályája a reformkorban – egy hivatalnok-politikus portré*. Doktori (PhD) értekezés. Debreceni Egyetem BTK, 2013; Uő: *Megyei aljegyzőből udvari kancellár – gróf Apponyi György a reformkorban*. In: *Szemelvények ötszáz év magyar történelméből*. Szerk. Antos Balázs – Tamás Ágnes. Szeged, 2011. 23–35.

elnökkel kötött megállapodás eredményeképpen a Nemzeti Párt 1899-ben egyesült a kabinetet támogató Szabadelvű Párttal. Széll kormányfősége idején a képviselőház elnöke volt (1901–1903). Tisza István miniszterelnöksége idején előbb a kormánypártból lépett ki, majd az 1905-ös képviselőházi választások előtt tagja lett a negyvennyolcas alapon álló, a kiegyezést elutasító, Ausztriával csak perszónálunióban gondolkodó, Kossuth Ferenc vezette Függetlenségi és 48-as Pártnak.

E párttal 1906-ban újra kormányra került, Wekerle Sándor koalíciós kabinetjében a vallás- és közoktatásügyi minisztériumot irányította. Tárcavezetése idején fogadta el az országgyűlés az 1907-es *Lex Apponyi* néven elhíresült elemi népiskolai törvényeket.² Egy évvel később törvénybe iktatta az elemi népoktatás ingyenessé tételét, majd 1909-ben a katolikus kongrua rendezéséről szóló törvényjavaslatát szavazta meg a parlament.

A második Wekerle-kormány bukása után újra ellenzéki évek következtek. Az első világháború kirobbanásakor az egyébként pacifista Apponyi támogatta a háborút, elkötelezett németpártiként agitált a harcban való kitartás mellett, és 1917–1918-ban a kisebbségi Esterházy-, majd a harmadik Wekerle-kormányban ismét elvállalta a kultusztárca vezetését. A háború miatt e poszton már nem tudott semmi érdemlegeset alkotni, bár több törvénytervezetet is előterjesztett. 1918 őszén elfogadta és támogatásáról biztosította Károlyi Mihály miniszterelnökségét, a Tanácsköztársaság vezetőivel is leült tárgyalni a katolikus egyházi vagyon megőrzése érdekében, de végül menekülnie kellett a kommunisták elől.

1919 végén egy új, a hatalomra került keresztény-konzervatív jobboldal által meghatározott kontextusban elvállalta az első világháborút lezáró béketárgyalásokon a magyar küldöttség vezetését.³ Párizsi szereplése, az 1920. január 16-án elmondott híres „védőbeszéde” miatt Trianon után összemzeti kultusz alakult ki személye körül, a revizionizmus ideológiája részeként.⁴ A „boldog békeidők” éveitől a klasszikus, elitista liberalizmus eszméit elfogadó, de konzervatív beállítottságú főnemes a Horthy-kor éveiben már egy demokratikusabb politikai és társadalmi rendszer kiépítése érdekében szónokolt a magyar országgyűlésben. Pályafutásának külön érdekessége, hogy 1881-től haláláig Jászberény város választókerületi mandátumának birtokában ült a képviselőház padjaiban. Egyéni tekintélyét és a körülötte kifejlődött revizionista kultusz erejét bizonyítja, hogy 1933 februárjában százezrek vonultak el halotti ravatala előtt, melyet az Országházban állí-

² Tarján Tamás: *Lex Apponyi*. In: *Eszme és történet*. Szerk. Ekert Mária – Molnár Attila Károly. Budapest, 2014, 382–405.

³ Ablonczy Balázs: *Trianon-legendák*. Jaffa, Budapest, 2010, 45–57.; Gulyás László: *A Horthy-korszak külpolitikája 1. Az első évek 1919–1924*. Máriabesnyő, 2012, 16–26. Vizi László Tamás: *A sérelmi politizálástól a nemzeti összetartásig. Trianon, revízió, határkérdés, nemzetegyesítés (1920–2010)*. Budapest, 2016, 16–35.

⁴ Zeidler Miklós: *A revíziós gondolat*. Kalligram, Pozsony, 2009, 224–225.; Szécsényi András: *Apponyi Albert kultusza a két világháború között. Valóság*, 2013. 9. sz. 40–54.

tottak fel.⁵ Emlékiratainak első kötete még életében, második és harmadik kötete pedig halála után jelent meg.⁶

Károlyi Sándor gróf (1831–1906) közéleti karrierje nem kevésbé színes és gazdag fordulatokban, mint fiatalabb barátja és távoli rokona, Apponyi Alberttét. A fői grófnak nevezett Károlyi István fiaként az egyik leggazdagabb főrendi familiába született. Édesapja és nagybátyja, Károlyi György, Széchenyi István reformtörekvéseinek legfőbb támogatói voltak.⁷ Az ifjú Sándor is ennek szellemében nevelkedett, és az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc idején testvérbátyjával együtt fegyvert is fogott a Habsburgok ellen. A Komárom körüli csatározásokban kitüntette magát,⁸ és a várórséggel együtt tette le a fegyvert, miután Klapka György tábornok amnesztiát alkudott ki Haynautól. A szabadságharc leverése után több évet franciaországi emigrációban töltött, majd hazatérve átvette a családi birtokok egy részének kezelését. Az 1860–1861-es politikai kibontakozási kísérlet őt is magával ragadta: a Teleki László gróf, majd Tisza Kálmán körül csoportosuló Határozati Párttal szimpatizálva lett tagja az összeülő képviselőháznak, szemben a Deák által vezetett Felirati Párttal.⁹ A tisztelt Ház eredménytelen szétoszlása után hosszú időre visszavonult a politikától, ami nem jelentett befelé fordulást és elzárkózást. Birtokait igazgatva kapcsolatban maradt a politikai elittel, rokonai aktívak maradtak a közéletben, ő maga pedig több gazdasági társaságban foglalt helyet, illetve felesége közreműködésével komoly karitatív tevékenységet folytatott. Támogatta a katolikus egyház szociális intézményeit, illetve önállóan megalapította a Gróf Károlyi Kórházat Újpesten, a Clarisseum Leánynevelő Intézetet, finanszírozta a Gyermekmenhely Egyesületet, valamint gróf Csáky Károly Emánuel váci püspökkel közösen létrehozták a Stephaneum nevet viselő aggastyán-menedékhelyet. Nagybirtokosként állandó kapcsolatban állt a szegényparaszti rétegekkel. Sorsuk jobbra fordítása érdekében lépett az agráriusok sorába és karolta fel a német gyökerű szövetkezeti mozgalmat az 1880-as évtized hajnalán.

Innentől kezdve jóformán csak az agrárius-tervek megvalósításának szentelte idejét és vagyonát. Az általa nagy lendülettel és eredménnyel szervezett hitelszövetkezeti mozgalmat egy 1898-as törvény alapján „államosították”, mire megkezd-

⁵ Miklós Péter: Gróf Apponyi Albert halála és temetése. *Belvedere Meridionale*, 2008. 3–4. sz. 4–16.

⁶ Apponyi Albert: *Emlékirataim. Ötven év. Ifjúkorom – huszonöt év az ellenzéken*. Budapest, 1922.; Uő: *Élmények és emlékek*. Budapest, 1933; Apponyi Albert *emlékiratai. 1899–1906*. Budapest, 1934.

⁷ Buda Attila: *Gróf Károlyi István élete*. Újpest, 1997; Uő (szerk.): *A hallgatag mágnás. Dokumentumok gróf Károlyi István életéhez*. Újpest, 2000; Fazekas Rózsa: A „triumvirek”: Károlyi György, Széchenyi István és Wesselényi Miklós barátsága. In: *Thesaurus sollemis*. Szerk. Kujbusné Mecsei Éva. Debrecen – Nyíregyháza, 163–180.

⁸ *Komáromi Lapok*, 1849. augusztus 10. és 1849. szeptember 25.

⁹ Károlyi Sándor egy levélfogalmazványában évtizedekkel később el is ismerte Apponyi előtt, hogy Deák felirati javaslata csak a Határozati Pártnak köszönhetően kapott többséget: „*Deák felirata csak azért érvényesült, mert a határozati párt állott mögötte.*” Károlyi Sándor levélvázlata Apponyi Alberthez, 1905. január 16. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), Károlyi család, Károlyi II. Sándor (a továbbiakban: P 389), 2. doboz, 2. Apponyi Albert, 89.

te a Hangya szövetkezetek hálózatának kiépítését. Tevékenységéért Ferenc József király az Aranygyapjas Renddel tüntette ki. Bár halála után az agráriusok szobrot emeltek Károlyi tiszteletére a Mezőgazdasági Múzeum kertjében és igyekeztek munkássága körül kultuszt teremteni, emléke hamar kiveszett a magyar nemzeti közemlékezetből.¹⁰

A levelek

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának iratanyagai között találhatóak gróf Apponyi Albert levelei, melyeket gróf Károlyi Sándorhoz intézett 1885 és 1905 között.¹¹ Harmincnégy darab levél, amelyek segítségével fel lehet térképezni a ketjük közötti húsz esztendő politikai és magánéleti együttműködését.¹² Ebben a levélcsoportban van elhelyezve Apponyi Albert 1887. július 30-i levele is, melyet Dessewffy Aurél grófnak intézett, valamint a gyűjtemény része Károlyi Sándor egy levélvázlata. A Dessewffyhez írt levelet és a Károlyihoz intézettek közül harmincegyet 2016-ban kiadtak az *Apponyi Albert válogatott levelezése* című szöveggyűjteményben.¹³

E levélgűjtemény alapján pontosan bemutatható, hogyan osztotta be a kor híres parlamenti pártvezére a politikai munkarendjét, miként oldotta meg birtokigazgatási feladatait, agg édesapja ápolását, és megtudhatjuk, hogy nyári külföldi vakációit sok esetben összekapcsolta nemzetközi kapcsolatrendszere bővítésével. Elsősorban a szerzője gondolatait, cselekedeteit ismerjük meg belőlük, de mindezekkel együtt Károlyi Sándor öregkori életviteléről, a ketjükkel érdeklő országgyűlési témákról (agrárius ügyek, agráriusok nemzetközi kapcsolatépítési kísérletei, 1898-as kongruatörvény, katolikus autonómia, hitelszövetkezeti törvény, kiegyezési kérdések, pártszervezés, pártfinanszírozás, sajtószervezés, választási felkészülés), továbbá a két főúr nézetazonossága vagy véleménykülönbsége felől is tájékozódhatunk az alapján, ahogy Apponyi reflektál barátja felvetéseire, hiszen ezek pontos tartalmát nem ismerjük, csak következtethetünk rájuk.

E levélanyagot az elmúlt évtizedekben több történész is kutatta. Hajdu Tibor Károlyi Mihályról szóló életrajzi műve megírásakor hivatkozott rá, Csík Tibor a Károlyi Sándorról készült disszertációja során találkozott vele, míg Vári András az

¹⁰ Károlyi Sándor élettörténetével többen is foglalkoztak, lásd például Almási Balogh Elemér: *Emlékeim*. Budapest, 1938; Kovalovszky Miklós – Solt Andor: *Gróf Károlyi Sándor élete és alkotásai*. Budapest, 1942, illetve Hajdu Tibor: *Károlyi Mihály. Politikai életrajz*. Budapest, 1978; Csík Tibor: *Károlyi Sándor agrártársadalmi törekvései. Doktori értekezés*. ELTE BTK, 2002; Vári András: *Urak és gazdászok. Arisztokrácia, agrárértelmiség és agrárius mozgalom Magyarországon 1821–1898*. Budapest, 2009, 269–277.

¹¹ MNL OL, P 389, Károlyi II. Sándor, 2. doboz, 2. Apponyi Albert.

¹² A Károlyihoz írt levelek éves bontása, darabonként: 1885: 2, 1886: 2, 1890: 1, 1891: 1, 1894: 7, 1895: 6, 1896: 2, 1897: 3, 1898: 5, 1902: 1, 1903: 1, 1905: 3.

¹³ *Apponyi Albert válogatott levelezése*. Szerk. Anka László. Budapest, 2016, 118–126., 171–224.

Urak és gazdászok című nagymonográfiában szentelt a két főrend kapcsolatának külön fejezetet, melyet elsősorban e források felhasználásával vázolt fel.¹⁴

A levelek lényegesen árnyalják azt a képet, amelyet Apponyi időskori emlékirataiban önmagáról, politikai és magánéletéről, Károlyi Sándorhoz fűződő kapcsolatról igyekezett bemutatni. De árnyalják azt a kultikus szemléletet is, mellyel az éberhardi birtok utolsó jószágigazgatója, Deme Gyula mutatta be Apponyi magánéletét és birtokgazdálkodását.¹⁵

Tanulmányom nem forrásközlés, hanem a Károlyi Sándorhoz írt Apponyi-levelek által annak bemutatása, hogyan töltötte utazásokkal a szabadidejét két politizáló magyar arisztokrata, ezt hogyan kommunikálták egymás között, illetve Apponyi mennyiben szorult rá barátja anyagi segítségére a századforduló előtti esztendőben.

Utazó életforma

A magyar arisztokráciának az a rétege, amely anyagi szempontból megengedhette magának, több laci életmódot folytatott és számos külföldi utazást tett. Ez a fiatal főrendek esetében a világról való tapasztalatgyűjtést, a magyar polgárosodás és modernizáció számára Széchenyi István óta modellnek tekintett nyugat-európai államok társadalmi, gazdasági, politikai berendezkedésével való megismerkedést szolgálta. De korosztálytól függetlenül jelenthette a vakáció eltöltését, vásárlást, vagy éppen a külföldi rokonság meglátogatását. Ha az ország egymástól távol fekvő régióiban, megyéiben rendelkeztek földbirtokkal, vagy vidéki kastélyuk, családi fészkek távol esett a fővárostól, akkor sűrűn ingáztak ezek között.

Apponyi a levelei túlnyomó többségét vidéki családi fészkéből, a Pozsonytól néhány kilométer távolságra, keletre fekvő éberhardi kastélyból küldte. A leveleknek kevesebb mint a harmadát írta Budapestről, és ezek mind az őszi, téli és tavaszi hónapokban keletkeztek, amikor a parlamenti szeszon megkövetelte, hogy ideje nagy részét a fővárosban töltsse. De télen is megengedett magának egy kis vakációt, ez derül ki abból a leveléből, melyet 1894. december 23-án a horvát tengerparton fekvő Abbáziából küldött barátjának. Nyaranként több alkalommal is külföldi helyszínről jelentkezett Károlyinál. 1891 augusztusában egy közép-franciaországi fürdővárosból, Mont-Dore les Bains-ból keletkezte írását, amelyben pontos tájékoztatást ad Svájcban tartózkodó barátjának, hogy miért is látogatott éppen ide, és nem is először teszi ezt: „Hiszem és reménylem, hogy a svájci levegő-kúra is megteszi a magáét, de Mont-Dore-val nem versenyezhet semmi. Én most 11 hónapi, páratlanul nehéz és fárasztó országgyűlés után, a párizsi és az itteni orvos constatálása szerint jobban vagyok gégémmel mint 3 év előtt voltam, már alig van a régi bajnak némi nyoma. Ez két évi Mont-Dore-nak utóhatása. A levegő itt (3000 láb magasságban)

¹⁴ Hajdu: i. m.; Csík: i. m.; Vári: i. m.

¹⁵ Deme Gyula: *Aquarellek gróf Apponyi Albertről és az ő Eberhardjáról*. Bagó, Dombóvár, 1933.

szintén olyan jó mint bárhol, az Alpeseekben.”¹⁶ Apponyi tehát azzal töltötte a nyarat az 1880–1890-es évtized fordulóján, hogy egészségét helyreállítsa. Három esztendővel később, 1894-ben az ausztriai Stájerországban fekvő Markt-Aussee-ből írta meg, hol és mivel tölti a nyári vakációt. „*Én szünidőmet nagyon csendesen töltöm. Előbb pár napig München és Wörishofen közt kóboroltam, azután atyámmal Gasteinba mentem, a hol az öreg úr több erőt remélt találni. De az orvos a téli bajok után korainak – sőt egyenesen veszedelmesnek mondta a fürdő használatát, és így erre a régi kedvencz helyünkre vetődtünk újra, a hol 14 napig időzünk. Azután atyám haza megy, én talán még egy kis kóborlásra indulok Németországba.*”¹⁷ Leveléből azt is megtudjuk, hogy mindeközben Károlyi a szintén stájer földön található Gleichenbergben kúrálta magát és pihent felesége, valamint unokahúga, Károlyi Erzsébet, illetve unokaöccse, Károlyi Mihály társaságában, akik rendszeresen elkísérték külföldi utazásaira, amint a levelekből kiderül. A fiatal Károlyi Mihály idővel Apponyinak is útítársa lett.¹⁸

Nem csak a jó levegő miatt járt Apponyi külföldre. 1895 nyarán keltezett leveléből kiderül, mennyi időt engedett meg magának utazással előlteni. „*Én aug. 8-áig itt maradok, azután – utközben itt ott megállva – Brüsszelbe megyek, hol 13 és 16-ika közt fogok időzni a békecongressusnál. Ha már ott vagyok, a tengerpartot is fölkeresem, vagy 8 napra Blankenberge-t, Ostendet, de akár valami franczia vagy angol fürdőt is, ha Titeket ott talállak. Augusztus végén ismét hazajövök. Budapestet September hó előtt nem igen érintem.*”¹⁹ Az említett brüsszeli kongresszus alatt a pacifista mozgalom által létrehívott Interparlamentáris Unió aktuális közgyűlését értette a gróf, melynek maga is tagja volt.²⁰ Blankenberg és Ostende a korszak híres és felkapott belga, illetve holland tengerparti üdülővárosai voltak. De mint az idézetből kiderül, Apponyi a Károlyival való találkozás és a közös vakációzás reményében Angliába is áthajózott volna.

A kor postaviszonyai miatt nem könnyen találták meg egymást a külföldre vagy vidékre utazók. Apponyi ezzel kapcsolatban így tájékoztatta Károlyi Sándor feleségét, akit üzenete közvetítésére kért fel férje irányában, mikor be akart számolni fia születéséről: „*Az örvendetes eseményt mindjárt Budapestre megtáviratoztam Sándornak, és tőle Drezdából, tőled Bécsből kaptam annak a rokoni és baráti rész-*

¹⁶ Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz, 1891. augusztus 23. In: *Apponyi Albert válogatott levelezése...* 183. A tüdőbeteg Károlyi is rendszeresen keresett fel levegőkúrára ajánlott helyszíneket, majd utolsó éveiben ideje nagy részét a mai francia–olasz határon elterülő Mentonban, egy Földközi-tenger parti üdülővárosban töltötte. Innen levélben érintkezett politikai szövetségeseivel, agrárius munkatársaival, de az Apponyi-levelekből az is kiderül, többször is meglátogatta egy-egy párttársa, hogy személyesen egyeztessenek fontosabb ügyekről.

¹⁷ Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz, 1894. július 29. Uo. 188.

¹⁸ Károlyi Mihály: *Egy egész világ ellen.* Gondolat, Budapest, 1965, 53.; Hajdu: i. m. 21.

¹⁹ Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz, dátum nélkül. In: *Apponyi Albert válogatott levelezése...* 195.

²⁰ Arday Lajos: *Száz év. Az Interparlamentáris Unió Magyar Nemzeti Csoportjának története.* Budapest, 1996.

vétnek nyilvánítását, melyet senkinél bensőbbnek és igazabbnak nem hiszek mint nálatok. De most ismét nem tudom, hol keresselek, és így Budapestre címezem soraimat, a honnan majd valahogy utánnad küldik, Te pedig kegyes leszel azonnal Sándorral közölni...”²¹ A tucatnyi levélből, melyet Károlyihoz írt, nyolcat úgy zárt Apponyi – akár az 1880-as, akár a századfordulón vetette papírra őket –, hogy vagy utóiratban, vagy még az üdvözlő formula előtt megkérte barátját, hová címezze leveleit, hogy előbb kézbe vehesse. „U. i. Kérlek ne írd a borítékra Eberhard-ot, hanem csak Pozsony, Lőrinczkapu utza 3, amugy minden levél 2 napot késik.”²²

Egy alkalommal a Bécsben időző Apponyi felvilágosítást kért barátjától, előzetesen tervbe vett közös berlini utazási programjuk részleteiről, időpontjáról. A kért információ mielőbbi megismerése fontos volt a tartózkodási helyét éppen váltani készülő Apponyi számára, ezért így fogalmazott közlendője zárásaként: „Válaszodat kérem Pozsonyba, Lőrincz kapu utca 3. sz. alá címezni, mert szerdán oda megyek, csak ha kedden itt megkaphatnám, címezd Bécsbe Seilerstrasse 66.”²³ Az is előfordult, hogy egy-egy levélbeli üzenet nem érkezett meg időben a címzetthez, és Apponyi ilyenkor ezt diszkréten szemére vetette Károlyinak. „Leveled, mert Eberhardra volt címezve, és nem egyszerűen Pozsonyba, kissé elkésve érkezett hozzám, és azért félek, hogy kedves terved már idejét multa.”²⁴

Ingázás a családi fészek és a főváros között

Amíg Károlyinak saját egészségügyi problémái miatt kellett az 1890-es évektől különböző levegőkúrákra alkalmas külföldi helyszíneken tartózkodni, illetve ezek és Magyarország között ingázni, addig Apponyinak az édesapja, a kilencvenegy esztendőst megélt Apponyi György egészségi állapotának az 1890-es éveket végigkísérő hullámzása miatt kellett ingázó életmódot folytatni Budapest és Éberhard között. Írásaiból az is kiderül, hogy édesapját nem egy alkalommal külföldi levegős/vagy fürdőkúrára is elkísérte. A pártvezéri szerepkör megkövetelte Apponyitól, hogy a képviselőházi ülészakokat a fővárosban töltsse. De innen mindig visszasietett Éberhardra, hogy atyja mellett lehessen, és kivegye részét az ápolásából („Tegnap óta az orvosi vélemény biztatóbb, és így szerdán késő este Budapestre érkezem, hogy csütörtökön audienciára mehessek, de már csütörtök d. u. 5 óra 50 perczkor ide vissza kell indulnom.”²⁵).²⁶ Az aggastyán ellátásából a fia távollétében a

²¹ Apponyi Albert levele gróf Károlyi Sándornéhoz, 1898. július 8. In: *Apponyi Albert válogatott levelezése...* 225.

²² Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz, 1895. szeptember 15. Uo. 196.

²³ Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz, 1894. november 1. Uo. 192.

²⁴ Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz, 1895. július 9. Uo. 194.

²⁵ Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz, 1896. június 14. Uo. 203.

²⁶ Apponyi Albert akkor is haldokló édesapja mellett tartózkodott, mikor személyes pályafutása mérföldköhöz érkezett az 1899-es fúziós tárgyalások idején. E tárgyalás megegyezéssel zárult, és az Apponyi vezette ellenzéki Nemzeti Párt egyesült a kormányzó Szabadelvű Párttal.

rokonság egészen távoli tagjai is kivették a részüket, amikor Apponyi erre megkérte őket.²⁷

Édesapja állapota még a fia esküvői előkészületeire is hatással volt, amikor Apponyi Albert ötvenegy esztendő korában, 1897 januárjában megkérte egy bécsi osztrák arisztokrata, Mensdorff-Pouilly-Dietrichstein Klotild grófnő kezét. *„Azt tudod, hogy édes atyám hirtelen és sulyos megbetegedése minő rémületet okozott nekem a mult héten. Most határozott javulásról szólhatok, úgy hogy az öreg úr minden emberi számítás szerint ezt a rohamot is győzelmesen ki fogja állani. Persze ismét egy lépéssel lejjebb lesz a lejtőn, de az élet most így is kedves előtte, mert egy olyan hírről örvendeztettem meg őt, melyet – bár rövid időre még titok – veled, mint kedves hű jó rokonossal és barátommal szintén közölni kívánok. Az utolsó hetek alatt érlelődött meg bennem az az elhatározás hogy egy minden tekintetben kiváló nőt, a kivel a véletlen, helyesebben a gondviselés különös kegye hozott össze, Mensdorff Clotild grófnőt, ha ő is úgy akarja nőül veszem. [...] És én éppen apámnak akartam szólni, mikor az ő betegsége közbejött. Hála Istennek a dolog jobbra fordult. [...] Addig míg atyám egészségi állapotában a javulás még határozottabb alakot nem ölt – a hozzánk legközelebb állókon kívül ne tudjon a dolgról senki.”*²⁸ És mivel Károlyi Sándor gróf a levelezésük tizenkettedik évében sem tudta megjegyezni, hogy nem Éberhardra kell az Éberhardra szánt levelet küldeni, a sikeres leánykérésről és Apponyi György egészségi állapotáról szóló tájékoztató végén megkapta a szokásos figyelmeztetést, aláhúzva a lényegét: *„Ha írsz, címezd leveledet Pozsonyba, Lőrinczkapu utcza 3, – nem Eberhardra.”*²⁹

Károlyi, a nagyvonalú támogató

Az 1890-es években kiadott gazdacímtárak szerint Károlyi Sándor és felesége több mint hatvankétezer katasztrális holdat birtokolt. Ezzel a birtokállománnyal a legvagyonosabb magyar arisztokraták közé lehet sorolni őket, országosan a harmincegyedik helyen álltak. Apponyi és idős édesapja az 1893-as gazdacímtár adatai alapján valamivel több mint tizenkétezer hold földtulajdonnal rendelkezett.³⁰

Az 1890-es évtized második felében azonban az Apponyi-família anyagi helyzete romlani kezdett, amint az a Károlyihoz írt levelekből kiderül. Az anyagi gondok és a belőlük való kilábalás módja a Millennium évétől ismételten visszatérő tárgya volt a leveleknek. Sőt ezek a források arra is rávilágítanak, hogy a nyolcvanas-kilencvenes évei fordulóját taposó és folyamatosan betegeskedő Apponyi György

²⁷ *„Atyám tűrhető állapotban van, csak kissé siket. Különben három öreg nénikét fogsz itt találni, rokonnainkat, a kik távollétben atyámnak kissé gondját viselik, három Tige grófnét. Áldott jó lelkek...”* Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz, 1895. július 9. In: *Apponyi Albert válogatott levelezése...* 194.

²⁸ Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz, 1897. január 26. Uo. 204.

²⁹ Uo.

³⁰ Lőrinczi István: *Magyarország nagybirtokosai*. Budapest, 1893. 10., 13.

még döntési pozícióban volt a birtokgazdálkodás terén. „Szegény atyámat lehetetlen az ő finanziaális helyzetéhez mért komoly elhatározásokra bírni, csak össze lehet vele veszni e fölött, ha visszajösz, a Te autoritásodra e részben nagy szükségem lesz, hogy családomat a pusztulástól megmentsem.”³¹ – panaszkolta fia. Arra is a Károlyihoz írtakból informálódhatunk, honnan eredtek az anyagi gondok. „Két dologgal igenis küzködöm: egyik két alföldi és egy eberhardi rossz esztendőnek kiheverése, a másik a mi családi budgetünknek összhangba hozatala a csökkent jövedelmekkel.” A problémát haszonbérlet létesítésével akarta megoldani, amit még ugyancsak a levelében fel is vázolt, de be is akarta magát biztosítani, ezért megpendítette előtte, hogy váratlan gond esetén hozzá fordul: „A mi apróbb személyes bajaim vannak, azokkal megküzdök nagyobb nehézség nélkül. Ha azonban csakugyan beállana egy nehéz pillanat, akkor egész bizalommal kérném, a lehetőség határai közt, támogatásodat.”³²

A család anyagi helyzete 1898 tavaszán ért a mélypontra. Apponyi áprilisban egy hét alatt három levelet küldött Károlyi után külföldre. Április 15-én még csak általánosságban panaszkodott, másnap azonban már őszintén bevallotta, hogy mennyi pénzre van gyorsan szüksége. „Hogy a pillanat nyugtalanságaitól szabaduljak, és a rendezés munkájához – a meñyiben azt az adott helyzetben egyáltalán el lehet érni – némi időt nyerjek, mostani lebegő terheinkből 36.000 fjt kellene nyugalmasabb alakba hoznom, jövőre coute que coute el akarom érni a pénzügyi egyensúlyt, legfőleg egy csekélység leszámításával, erről – ha kegyes vagy meghallgatni – haza érkezésem után beszélünk. Ha tehát hajlandó volnál a fõnti összeget nekünk kölcsön adni, azt egy olyan okmány alapján kérném, melyet a mikor jónak látod betábláztatatsz, erre az én egyedüli aláírásom is elég, mert az alföldi birtok $\frac{1}{4}$ részben enyém, és ez a negyedrés a rajta levő teher levonásával is 150–200 ezer forintot megér. A kamat kikötése természetesen Tõled függ, de legalább annyit kívánok felajánlani, a mennyit neked a mostani elhelyezésében jövedelmez. Nagyon hálás volnék ha ebből a kölcsönből, vagy abból a mit folyósítani hajlandó vagy, e hó vége előtt vehetnék föl 10.000 fjt, mert egy gazdasági számlát ígértem addig kifizetni, mire a pénzt különben ismét a banktól kellene vennem. Nem mondhatom, mennyire hálás vagyok neked édes Sándor, hogy ebben a nehéz helyzetemben magamra nem hagysz.”³³ Árulkodó a megjegyzés: „különben ismét a banktól kellene vennem.” Ebből kitűnik, hogy már korábban is erre kényszerült, tehát akkora mértékűek voltak a gondjai és tartozásai, hogy egyes adósságai rendezését újabb kölcsönökből kellett előteremteni. A jó barát azonnal segítségére sietett, és április 22-én Apponyi már azért ragadott tollat, hogy a megkapott 36 ezer forintos kölcsönt illendő módon megköszönje.

³¹ Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz, 1898. április 15. Uo. 208.

³² Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz, 1896. június 14. Uo. 203.

³³ Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz, 1898. április 16. Uo. 209.

A századforduló éveiben Apponyi a birtokai jelentős részét felparcelláztatta, így tudott gondjaitól megszabadulni: „...*anyagi ügyeimben is a sikerült parcellázás folytán (a melynek több mint fele már befejeztetett) a kibontakozás felé haladok.*”³⁴

Egy 1905 elején keletkezett levél arról tájékoztat, hogy 1898 októberében a kölcsönkapott 36 ezer forint után először, vagy mindössze egy alkalommal (!) fizetett kamatot, utána még rögtön adott neki Károlyi Sándor újabb 20 ezer forintot. 1905 januárjára ez a tartozás – Apponyi négy százalékos kamattal számolt – 70 ezer forintra emelkedett. A két főrend barátságának mélységéről sokat elárul, milyen biztosítékot nyújtott neki Apponyi a tartozásról: „...*csak egy látogatójegyen adtam elismervényt.*”³⁵ Erre akkor emlékeztette barátját, mikor Károlyi értetlenül állt a hír előtt, hogy neki nem csupán 36 ezer, hanem egy 20 ezer forintos összeggel is tartoznak: „*Kedves Albert [!] Leveledre megjegyzem azt, hogy egyáltalában csak is a 36 000 forintos nyugtádat találtam irataim között. A 20,000 ft kölcsönre emlékszem ugyan homályosan, de mint ezen összeg nyugtáját sem találom, úgy képzeltem, hogy ez a 36 000 ft^{OS} ügyletben valamiképen beszámítattott. Úgy használjad ezen összeget politicai célaidra, mint a hogy arra a 36 000 ft^{RA} vonatkozólag is kértelek volt. Ezen összeg kötelezvényét tavasszal fogom átadni. És ezzel egy idejűleg oly írott kijelentésemet is a meg nem található [...] a 20 000 ftos nyugtát, [...] kijelenteni fogom, hogy ezen összeg is kiegyenlítettet ̀ hogy azzal nem tartozol.*”³⁶

„*A pénz készen van, tehát rögtön liquidálható*”³⁷ – tájékoztatta Apponyi barátját és hűséges hitelezőjét 1905 januárjában. Az anyagi problémák ekkorra oldódtak meg. Az 1897-es után 1911-ben adtak ki újabb gazdacímtárat. Míg előbbi idejében apa és fia tulajdonában összesen 6566 katasztrális hold birtokállomány volt,³⁸ addig 1911-ben Apponyi Albert kezén már csak 2602 hold maradt.³⁹

A korban egyáltalán nem volt általános, hogy egy főrend ilyen mértékű vagyonszerzést szenvedjen el, mint Apponyi Albert. Esetében azonban feltételezhető, hogy saját ellenzéki pártjának és pártosztályának folyamatos finanszírozási problémái is közrejátszottak abban,⁴⁰ hogy az 1890-es évek első felében írt, a külföldi kirándulásokról szóló leveleket az anyagi kérdéseket taglaló levelek váltották fel.

³⁴ Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz, 1902. december 19. Uo. 216.

³⁵ Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz, 1905. január 30. Uo. 223.

³⁶ Károlyi Sándor levélvázlata Apponyi Alberthez, 1905. január 16. MNL OL, P 389, 2. doboz, 2. Apponyi Albert, 89.

³⁷ Apponyi Albert levele Károlyi Sándor grófhhoz, 1905. január 12. *Apponyi Albert válogatott levelezése...* 222.

³⁸ *A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája*. II. kötet. *Gazdacímtár*. Budapest, 1897, 48–49., 324–325.

³⁹ Rubinek Gyula: *Magyarországi gazdacímtár*. Budapest, 1911, 561., 569–570.

⁴⁰ A pártfinanszírozással kapcsolatos személyes és politikustársai pénzügyeiről lásd Anka László: *Gróf Apponyi Albert magánvagyon (1893–1933)*. In: *XIII. Országos Grastyán Konferencia előadásai*. Szerk. Czeferner Dóra – Mikó Alexandra. Pécs, 2015, 21–22.

LÁSZLÓ ANKA

TRAVELER COUNTS IN THE PERIOD OF DUALISM: ALBERT APPONYI'S LETTERS TO SÁNDOR KÁROLYI

Count Albert Apponyi corresponded with Count Sándor Károlyi for 20 years (1885–1905). Apart from politics, they discussed marriage, financial affairs, farming, and health issues. Apponyi always sent his letters from different post offices and informed his friend when and to where he was going to travel, so Karolyi knew where to send his response. He rebuked him several times for writing wrong addresses on the envelopes, so he received the messages late. These letters tell us how, where, and with who did Apponyi spend his free time. Moreover, inform us that where Karolyi, who suffered from lung disease, stayed and what he was dealing with. The letters to Karolyi reveal which factors influenced on his destinations, and which meetings had to be taken into account, when planning a journey. They also show how the Party leader scheduled his working hours, his estate management duties, his father's care, and they reveal how he organized his summer holidays which were often linked to the expansion of his international relations.